

4952

41

17

300-68

W

ԱՌԱՋՆՈՐԴ

29 JUL 2009

ԱՌՈՂՋԱՊԱՇՈՒԹԵԱՆ

2

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Որ զործէ զերկիր իւր՝ լցցի հացիւ,
 և որ զնետ երթայ դատարկաւ-
 թեան՝ լցցի տնանկուծեամբ:

ՀԱՏՈՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՇԽԱՏԱՍԻՐԵՑ

ԽԱՉԱՏՈՒՐ Բ. Յ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑ

ՏԵՂԱԿԱՆ ԴՆԴԱՊԵՏԻ

ՏՕԳԹՕՐ ՄԱՆՈՒԷԼ Բ. Յ. ԻԻԹԻԻՃԵԱՆ

ԲԺԻՇԿ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՊԱՆԱՏԱՆՑ ԵՒ ԿԻՄԻՇ
 ՍՈՒՑԻ ԱՐԳՈՒՆԻ ՀԻՒԱՆԳԱՆՑԻՆ

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՏԱՐԱԿԻՉ ՍԸՀԱԹ ԱՌՈՂՋԱՊԱՇԱԿԱՆ
 ԼՐԱԳՐՈՑ

ԵՒ

Անդամ Դաղդիոյ, Անգլիոյ, Ռուսիոյ, Իսպանիոյ,
 Սպանիոյ, Պելժիկայի, Օմերիկայի եւ Պապիկիոյ
 առաջապահական Ընկերութեանց

در سعادت

احترام مطبعه سی ابوالسعود جاده سی نومرو ۵۴
 1899

22 APR 2013

4952

6422
38

201

ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ

ՄԻՆԷՋԻ ԱՆԴՐԱՆԻ ԱՂԱԻ
(Սամարխան)

(1795 — 1860)

Անխոն աշխատող

Սամարխանի քաղին կրթական գործին

~*~

ՏՕԲ. Մ. Ի.

ԹԻՆ (17)

Արքեպիսկոպոս
Երեւանի Եպիսկոպոս Գրառարար
Ն. Ս. Ս. Ս.

Տրված 1911 թվականի 1 թիվ

ԹԻՆ (4) Ն. Ս. Ս.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Շատ մարդիկ կան այս օրուան օրս, որ դժբաղդութեամբ իրենց պատանակութիւնը դպրոցի մէջ չկրնալով անցնել, զուրկ մնացել են շատ ամենակարեւոր ծանօթութիւններէ. ներկայ ժամանակներս դաստիարակութեան ու զիտութեան յարգն որքան որ ճանչուիլ սկսած է, որքան որ բարեկարգ վարժարանաց թիւը հետզհետէ կը մեծնայ, տակաւին հիներուն միջամուխ լինելն անհրաժեշտ ըլլալովը, նորերուն ընթացքն ամէն անգամ վստահելի չհամարուիր. ուստի եւ դաստիարակութեան կամ բարեկարգութեան գործն ոչ տակաւ խոչ ու խտրութիւննայ իր քայլերուն: Եւ թէպէտ ազգերնուս մէջ տնտեսական գիտութեան վրայ ծանօթութիւն տուողներ շատ գտնուին, սակայն անոնք կ'երեւի թէ այնքան նկատած չեն այն ուսումնասիր՝ բայց տարիքներն առած անձիւնքն, որոնցմէ շատերը տեսնելու պատիւն ունեցայ անցեալ տարի ճանապարհորդած ժամանակս: Ասոնք թէեւ բոլորովին անմասն էին գիտութենէ, բայց սաստիկ եռանդ մը կը ցուցնէին իրենց միտքը լուսաւորելու կամ դռնէ իրենց զաւակներն անկիրթ կամ տգէտ չթողելու: Տնտեսական գիտութեան հիմնական սկզբանցը բոլորովին անծանօթ մնալին անշուշտ մեծ յուսութեանց մէջ ձգել էր զիրենք. ընտանեաց տնտեսութիւնն ամենեւին զոհացուցիչ չէր. եւ ի՞նչ փոփոխութիւններ կամ ի՞նչ բարեկարգութիւններ

պիտի ընէին, չգիտէին տակաւին եւ միջոցը կը պակսէր ուսնելու:

Անշուշտ այնպիսի անձանց հետ խօսակցողը պիտի համակրէ իրենց վիճակն, եւ ինչ է համակրելն եթէ գործնական արդիւնք մը չ'արտադրէ:

Այս տեսակ համակրութիւն մը ահա թեւադրեց ներկայ աշխատութիւնս, որուն ձեռնամուխ եղած առնն բոլորովին խորհրդոցս ու կարծեացս չվստահելով, ինձ առաջնորդ բռնեցի Անեօլո Բանտօլիին շնորհ իտալացի ծերունւոյն պատուական գործն եւ մինչեւ անգամ իւր ոճոյն հետեւեցայ:

Արդ քաջայայտ եմ, որ ազգասէրք իմ դիտաւորութիւնս իմանալով, պիտի բարեհաճին ներսը զամիտ լինելու, եթէ տկամայ թերութիւն մը գործոյս մէջ սպրդած գտնեն, եւ իրենց խրատ խուսափն յորդոր պիտի ըլնն ինձ ուխտիս մէջ յարատեւելու:

Երգեկա. մարտ 1859

ՇԵՂԻՆԱԿՆ:

ՕԳՏԱԿԱՐ ԽՕՍԱԿՑՈՒԹԻՒՆՔ

ԸՆՏԱՆԵԱՅ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԵԱՆ ՎՐԱՅ

Հայ: Գովելի ուսումները, փոյթը, ժրութիւնը, ճարտարութիւնն, իմաստուն կառավարութիւնը, բարի սովորութիւններն, ունակութիւնը, մարդասիրութիւնն, ազնուաբարոյութիւնն ու քաղաքավարութիւնը նշանաւոր կընեն ընտանիք մը:

Ուստի պարտին հարք ջանալ, քանի որ ընտանիքնին կը մեծնայ, տալրուտի աղբիւրներն ալ ճոխացնել եւ առաւելու 'ի շնորհս, 'ի բարեսրտութեան եւ 'ի բարեկարգութեան, հոգ տանելով միանգամայն որ իրենց փառքը, պատիւն ու համարումն ալ աւելնայ օրըստ օրէ:

Ծերք ըստ իմիք ընտանեաց խելքն ու հոգին կը համարուին, եւ ասոնց ամէնէն մեծ ուրախութիւնն աշխարհիս վրայ զաւակներն առաքինի տեսնելն է:

Այս նպատակաւ ահա, սիրեցեալքդ իմ, որ կուզեմ ձեզ հետ խօսիլ եւ ձեզ հաղորդել ինչ որ ընթերցմամբ եւ ուրիշներու բերնէն ուսած եւ իմ երկար կենօքս փորձած եմ, որպէսզի դուք ալ իմ խրատներէս եւ ձեր առանձին ուսումնքէն օգտեալ զարգանաք 'ի բարեկաւութեան. զի հարց

պարտաւորութիւնն է իրենց բարի անուամբն, օրինակովն ու խրատներովը քան թէ հարստութեամբ օգտակար լինել իրենց զաւակաց:

Այս երկար կենացս մէջ ուսած բաներէս ամէնէն առաջինն ու խիստ կարեւորը կրնամ ըսել թէ տնտեսութիւնը կամ խնայողութիւնն է: Խնայողութիւն չընողը դեռ չգիտէր թէ որքան տրամախիթ եւ իր շահուն վնասակար է զեղխութիւնն եւ թէ ինչ աստիճան դժուարութեամբ ու վատտակով հաւաքուէր է հարստութիւնն: Ով որ սահման չդնէր իր ծախուցն, անշուշտ օր մը կ'աղքատանայ, եւ աղքատն աշխարհիս մէջ մեծ անձկութեամբ կը տառապի:

Խիստ իրաւացի է այն առածը թէ « եր + աւն երկ » — « աւն չաւնեցողը մէկ մը չիւրաւ անկուէր » — « երկն + աւն »: Խնայող եղէք ուրեմն, որդեակք, եւ իբրեւ սխերիմ թշնամիէ մը զգուշացէ՛ք աւելորդ ծախքերէ:

Որքէ: Չեմք կարծեր թէ ծախքէ փախչելով ազահ կամ կծծի ըլլալն ալ ձեզ հաճոյ կը թուի:

Հայր: Ոչ երբեք. ազահութեան եւ կծծիութեան չափ պատուոյ եւ անուան դաշնելիք բան մը չկայ աշխարհիս վրայ. ամէնէն պայծառ ու պատուական առաքինութիւնն անգամ ասոնց մօտը կ'աղօտանայ: Ազահութիւնը խիստ ատելի բան է եւ մեծ նեղութիւն ու ձանձրոյթ կը պատճառէ մարդոյն: Կը տգնի ազահը հաւաքելու ատեն, կը վշտանայ ի պահելը, կը խռովի, կը տրտմի, երբ անախկնկալ դիպուածով մը սովորականէ դուրս

ծախք մ'ընել ստիպուի: Եւ այս բաներն երբեք չեն պակսիր ազահ ու կծծի մարդոց զլխէն. ուստի եւ միշտ տրտում է զէմքերնին, եւ ամենեւին չեն կրնար վայելել ստացուածքնին: Այսպիսեաց ոչ մարմինն, ոչ ալ հոգին հանգիստ ունի:

Որքէ: Ուրեմն ազահ կամ կծծի չերեւելու համար մոխող լինելու է:

Հայր: Ով որ անխելք երեւիլ չուզէր, պէտք է խնայող ըլլայ. եւ ինչու համար. երբ բռնութիւն մը չկայ, խնայող քան թէ մոխող պիտի չլինիմք: Այն ծախքերն, որ ճմարափու հարկաւոր չեն, երբեք գովելի չեն համարուիր իմաստնոց առջին: Ես յաճախ տեսած եմ, եւ դուք ալ օր մը կը տեսնէք թէ մարդ մը որքան մեծամեծ ծախքեր ընէ, տակաւին կը մեղադրուի: Անշուշտ ըսողներ պիտի գտնուին թէ այս ինչ բանը խիստ շատ կար, եւ այն ինչ բանը խիստ քիչ: Եթէ չքեղ հրաւէր մը ընես իրրեւ հարկ ու տուրք բարեկամութեան կամ բարեկամաց մէջ սէրն ու ընտանութիւնը հաստատ պահելու համար, թողումք մտաց յուզմունքն, հոգն ու չփոթութիւնը, բանի ի պակսիլն, ուրիշ բանի մը պէտք լինելը, ծառայից պատճառած ձանձրոյթն եւ ուրիշ անհամար անձկութիւններն, որ մարդ հրաւէրէն առաջ կը յոգնեցնեն. բազում ստացուածոց կորուստը, վէճերն ու տանը վրդովումը, չյիշեմ որ բան մը պահուած չմնար. կը կորսուի այս ինչ բանը. կը կոտորի այնինչ բանը. մէկ կողմէն այս ինչ բանը կուգն. միւս կողմէն այս ինչ բանը փոխ կառ-

նուն, որը կը հրամայէ. որը կը վառնէ. որը կը
խնդրէ. որն ալ կը պատասխանէ. զանց ընեմք
կծու խօսքերը, մեծամեծ պակասութիւններն ու
ստորջանքն, որք վշտադին տպաւորութիւն մը կը-
նեն մարդուս մտքին. եւ ինչ ըսեմք որ եթէ
հրաւէրդ քիչ մը չափաւոր ըլլայ, սակաւք զբեղ
կը գովեն չքեղութեանդ համար, եւ բազումք կը
մեղադրեն խնայողութիւնդ: Եւ իրաւամբ չափու-
ծախքերն անխեղութեանէ առաջ կուգան, եւ
խոկմամբ անխեղութիւն մը գործելը կրկնապա-
տիկ անխեղութիւն է. այսու ամենայնիւ ասոնք
ուրիշ աւելորդ ծախուց հետ բաղդաւանելով բան մը
չեն. զի տարին մէկ քանի անգամ հազիւ կը պա-
տահին, մանաւանդ որ ասանկ հրաւէրներ ընողն,
եթէ խեղքը բոլորովին չէ թուոցեր, վերջապէս
զինքը կը չափաւորէ: Իսկ անվիճելի հաստատ-
ուած է սա ճշմարտութիւնը, թէ ուրիշ բան մը
այնքան չփութացնէր ոչ միայն ընտանեաց, այլ
եւ ամբողջ երկրի մը կործանումն, որքան որ սո-
վորական եղած անբանաւոր ծախքերը: Զեղխ
անձինք թշնամի են իրենց ստացուածոցն եւ ճամ-
բէ կը հանեն ուրիշները պարտքով ապրելու, կ'ա-
պականեն երիտասարդաց բարքն՝ որք բնականա-
բար հակամէտ են 'ի զբօսանս եւ 'ի զուարճութիւն,
քան թէ 'ի գործ եւ յ'ուսումն. եւ աւելի յօժա-
րամիտ իրենց հասակակցաց եւ ունայն ծախքեր
ընողներուն մօտն յաճախել քան թէ տնտեսագէտ
կամ խնայողութիւն ճանչող ծերոց: Այսպիսիները
զուարճութեանց մէջ յաճախելով իրենց ունա-

կութիւն կընեն զուարճութիւնն. անձնատուր կըլ-
լան մեղկութեան, խնճոյից եւ հեշտասիրութեան.
կը խուսեն գովելի եւ առաքինական սովորու-
թիւններէ ու կրթութիւններէ, գեղխութիւնն ի-
րենց միմիայն փառքն ու պատիւը համարելով:
Եւ եթէ այնպիսի մը գտնեն, որ իր բարեբարո-
յութեամբն առաջնութեան միտեալ է, իսկոյն
ուժգնութեամբ վրան կը հարձակին եւ զինքը կը
պատեն: Վատաբարոյ եւ չար ոգիք, զեղխն,
որկրամոլը, ստախոսը, սոգոմականը, խեղկատակն,
երգեցողը, պարողը, խառնագնացն ընդ աղբն եւ
ընդ ծոպ զարդարուած կը վազեն մեծաւ փութով
'ի խնդիր թռչնոյն, իրր թէ մարութեան դպրոցը
կամ գործատունը բերելու համար: Այս կերպով
պարզամիտ երիտասարդները կ'ընկնին որոգայթն
անգէտ ու անկարող անտի զերծանելու: Եւ ահ,
ինչ յոռութիւններ չեն գործեր: Կը գողանան
իրենց ծնողքէն, ազգականներէն, բարեկամներէն.
փոխ կառնուն, կը վաճառեն: Օրը կը ծնի, նոր
պէտքեր ալ հետը կը ծնին. նոր անպատուութիւն-
ներ, մեծագոյն պարտաւանաց արժանի գործեր
կը կնքեն գտիւն: Աղքատութիւնը վերջապէս իր
որնթաց թեւերովը կը հասնի, կը մնան առանց
բարեկամի կամ պաշտպանի. կ'ուբացուն իրենց
սրտակիցներէն զորս իրենց մեծամեծ ծախուցն
տանն բարեկամ կարծէին. կը մոռցուն այն հրա-
պոս իրենց, որ մտնելը կը գովին, եւ դաւաթ
'ի ձեռին կ'երգնուն ու կը խոստանային կեսն-
քերնին իրենց համար զոհել, նման ձկանց, որք

երբ կերը ջրին մէջ կը ծածանի, բազմութեամբ
կը հաւաքուին. կերն յախշտակութենէն ետեւ իս-
կոյն կը ցրուին, կ'աներեւութանան: Եւ ի՛նչ ա-
ղետալի օրինակներ տեսած չեն այս աշունները զոր
հարկ չեմ համարել յիշել: Զգոյշ կեցէ՛ք ուրիշն
զեղխութենէ եւ չար ընկերութենէ: Երբէք ձեր
միջոցի ներածէն աւելի մի մտնէք. հետեւող ե-
ղէք առաքինութեան, եւ հնազանդ՝ ձեր մեծե-
րուն: Յաճախեցէք ընտիր ընկերութեանց մէջ.
կերպարանեցէք ձեր անձն ըստ օրինակի եւ վար-
դապետութեան խմատնոց. մի՛ ըլլաք յեղամիտ
եւ ունայն: Մարդասիրութիւնն, ողջախոհութիւնն
ու պարկեշտութիւնը մեծ գովութեան արժանի է
յ'երիտասարդս: Ի միւլութեան կը բնակի սոր-
ջանքն ու տագնապն, իսկ առաքինութիւնը բոլո-
րովին ուրախ եւ զուարդ գէ՛մք մը կը ներկայա-
ցնէ: Յարմարեցէք ժամանակին. եղէք բանաւոր,
խոհմ, ժիր ու զգաստ. ջանացէք սրժանանալ
գովութեան, շնորհաց եւ պատուոյ:

Խնայողութիւնն երբէք չփնտէր, մանաւանդ
թէ շատ օգուտ կը դրժէ ընտանեաց: Ի՛նչ ան-
վայել բաղձանքներէ ու ի՛նչ չափաւոր յօժարու-
թիւններէ զմեզ չկասեցնէր: Զեղխ պատանինքը
չատ անգամ ընտանեաց շէնքն ի հիմանց կը խար-
խալեն. իսկ անտեսադէտ ու պարկեշտ ծերերն
առողջութիւն եւ կեանք կը մոտակարարեն անոր:

Խնայողութիւն ընող անձը միշտ հանգիստ
կ'ապրի, զի ապահով է իր տպրուստն, եւ ունե-
ցածովը բաւականացողն աղքատ կամ կարօտեալ
չ'կրնար համարուիլ:

Որդիք: Մոխող կամ զեղխ անձինք ազահ
կոչուելու են. զի երբէք գոհ չեն ըլլար շահա-
ծովին, եւ ամէն բան կ'ընեն շահելու համար:

Հայր: Մի խորհիւք թէ չափազանց խնայողու-
թիւնը հաճելի բան է ըսել կուզեմ. այլ կ'իմա-
նամ որ ընտանեաց տէր մը պէտք է որ խնայող
ըլլայ քան թէ զեղխ. զի հարց պարտքն ու օգուտն
է խրատել, կրթել իրենց որդիքն եւ անոնց բարի
օրինակ հանգիստանալ:

Որդիք: Մոխողը ձեզ հաճելի չլինելով, ան-
շուշտ չմխողը հաճելի պիտի ըլլայ: Արդ ազա-
հութիւնն ու կծծիւթիւնն ալ տեսակ մը չմխել
ըլլալով, ձեզ անհաճոյ լինելու չէ:

Հայր: Ոչ երբէք:

Որդիք: Ուրեմն ի՛նչ է ձեր ըսած խնայողու-
թիւնը:

Հայր: Դուք լաւ գիտէք որ ես երբէք ընելով
գոհ չեմ ըլլար. այլ միշտ կուզեմ փորձերով ս-
տուգել: Չեմ հաւատար մինչեւ որ անվիճելի փաս-
տերով չհաստատուի ձգարարութիւնն: Արդ ան-
հաճոյ է ինձ մխողը կամ զեղիւր, զի անխելքու-
թեամբ կը վատնէ. եւ կ'ատեմ ազահ կամ կծծի
անձինքն, որք իրենց ստացուածքն ըստ պատշա-
ճի չեն գործածեր, եւ միշտ անտահման ցանկու-
թեամբ առաւելին կը փափաքին: Փիտէ՞ք, որո՞նք
են ինձ հաճելի, անոնք որ իրենց բարիքն ըստ ժա-
մանակին եւ ըստ տեղւոյն կը գործածեն, եւ զի-
տեն չափն. աւելորդը կը պահեն:

Որդիք: Հիմա հասկցանք, ըսել կուզէք թէ

անոնք են տնտեսագէտ որ շատին ու քիչին մէջ տեղը կը ճանչեն:

Հայր: Ճիշտ այդպէս է:

Ուրիշ: Եւ ինչպէ՞ս կրնայ շատն ու քիչն որոշուիլ:

Հայր: Խիստ դիւրաւ:

Ուրիշ: Շնորհք ընէ՞ք մեզ բացատրէ՞ք:

Հայր: Զգուշանալով կամ նախատեսելով, որ ծախք մը ոչ չափանշանց կամ թէ պարկեշտութեան ներածէն աւելի, ոչ ալ հարկաւորէն պակաս ըլլայ: Եւ ստոյգ կըսեմ որ եթէ երբէք անձկութեան մէջ ընկեր եմ, խնայողութեամբ քան թէ ուրիշ կերպով կրցեր եմ անտի վերծանիլ:

Ուրիշ: Ի՞նչ է ըստ ինքեան այդ ըսած խնայողութիւնդ:

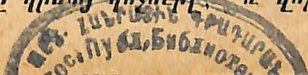
Հայր: Ըստ ինքեան է օգտակար, գովիլի ու հարկաւոր. եւ զորս կը հաստատեն բոլոր գիտնականները. բանաստեղծը, իմաստասէրը, պատմագիրը եւ քաջ կ'ապացուցուի փորձով: Յայտնի կը տեսնէք որ եթէ խնայել չըլլայ, շահն ամէն տուն չկրնար գալ, եւ ունայն բան է չունեցածը կամ քիչ բերուածը պահել ուզել. ուստի իրաւամբ կըսուի, ինչ օգուշ շահել երբ խնայողութեան չիլի 'եծախ: Մարդ կ'աշխատի շահելու, որ ըստ պիտոյս գործածէ. առողջութեան ատեն կը յոգնի հիւանդութեանը մէջ հանգիստ ընելու համար: Ինչպէս որ միջոցը ամուսան պաշարը կը պատրաստէ ձմերուան համար, նոյնպէս պէտք է գործածել դրամն, եւ ոչ թէ պահել պէտք եղած ժամանակ. դի տնտեսութիւնն ոչ թէ պահել ըսել է այլ 'ի

պիտոյս գործածել. պէտք եղած ատեն ծախուց խնայելը կծծիութիւն է, հետեւաբար եւ մեղադրելի ու վնասակար:

Դիտած է՞ք այնպիսի անձինք որ քաղցկեղ եփեալ համար միագ ու մեղր կը գնեն եւ չափազանց խնայողութեամբ մրգաց լաւն յուրիւն չզատելով, կընուն զամէնքն մէկ անօթի մէջ ու կը պահեն. եւ անգամ մ'ալ ձեռք չեն զարներ մինչեւ որ ապականի. կարծես թէ թափելու համար աշխատած են: Լու եւս չէ տխմա՞րք, առաջ մէկ քիչ ընտրութիւն ընել եւ ժամանակին գործածել զայն սեղանին վրայ կամ տալ ուրիշին: Ասիկայ տնտեսութիւն, պահել կրնա՞յ կոչուիլ, վատնել չէ՞ արդէօք:

Այսպէս է նաեւ երբ որմի մը մէկ կողմն անպատասար թողուած ատեն անձրեւէ օդը. կըծծին երկրորդ աւուրը կ'ապասէ, յետոյ միւսին — չուգէր ծախք ընել — դարձեալ կ'անձրեւէ ջուրը խորքը կը թափանցէ: Կը փառին ատաղձները, կը ճայթին, կը կտորին, կը կործանի որմն, եւ ան ատեն մէկ դրամոյ վնասը տասնով չկրնար գոցուիլ: Ասկէ յայտնի կը տեսնուի թէ որքան վնասակար է ժամանակին եւ ըստ հարկին ծախք ընել չգիտնալն: Ստացուածքը խոհմութեամբ պահելն ու գործածելն յաջողութենէ ու ժրութենէ աւելի պիտուական է: Արդ հասկցուելով թէ ի՞նչ է տնտեսութիւնը կը մնայ հիմա քննել թէ ինչ բան կայ աշխարհին վրայ, որ բացարձակապէս մերը կրնայ կոչուիլ, եւ զոր գործածելու

6422
38

կամ պահելու կատարեալ իրաւունք ունիմք:

Որդիք. Որո՞նք են այդ բաները:

Հայր. Մի՛թէ կինս, տունս, որդիքս: Ո՛չ. ասոնք մերը չեն կրնար կոչուիլ. զի այն բաներն որ մենէ կրնան առնուիլ մերը չեն: Բաղդը կրնայ մենէ յափշտակել մեր կինն, որդիքն, ստացուածքըն եւայլն:

Որդիք. Կրնայ:

Հայր. Ուրեմն աւելի իրը, քան թէ մերն են:

Որդիք. Այն բանն, որ կերպով մը մենէ չկըրնար յափշտակուիլ, որո՞ւ է:

Հայր. Մերը կրնա՞յ մենէ յափշտակուիլ. ուսածնիս, գիտցածնիս, փափաքնիս, իղձերնիս յօժարութիւննիս եւ այլն:

Որդիք. Անշուշտ ոչ:

Հայր. Ահա այսպիսի բաները մերն են. եւ երեք բան կայ որ իսկապէս մերը կրնայ կոչուիլ. զորս մեր ծնած օրէն բնութիւնը մեզ կը պարգեւէ գործածելու համար թէ 'ի չարն եւ թէ 'ի բարին, երբ եւ ինչպէս որ ուզեմք:

Ասոնց մեկն է հոգին կամ այն մասը մեր գոյութեան, որով կզգամք, կը խորհիմք, կը տրամաբանեմք եւ այլն: Երկրորդն է մարմինը՝ զոր բնութիւնը հպատակացուցած է հոգուն իբր իր գործին կամ բնականը ծառայելու համար: Երրորդն է ժամանակն՝ որ ոչ կրնայ կապուիլ. ոչ կրնայ պակսիլ. ոչ ալ կերպով մը մերը չըլլալ. եթէ այնպէս ուզեմք:

Որդիք. Ժամանակն ի՞նչպէս մերը կ'ըլլայ:

Հայր. Եթէ մականյի մը մէջ գետնի մը վրայ գտնուիք եւ ինչպէս կը պատահի, երեսնիդ կամ ձեռունիդ աղտեղէք ձերը կըլլա՞յ ջուրն, եթէ անով լուացիք:

Որդիք. Այո:

Հայր. Եթէ զայն չգործածէք, ձերը չ'իներ: Այսպէս է ժամանակն. եթէ գործածենք զայն լուանալու կամ այն աղտը հանելու, որ զխեղճն ու իմացականութիւնը նսեմացուցեր է տգիտութեամբ, չարակամութեամբ եւ անհամեստ ցանկութիւններով, ան առեն երջանիկ ու երանելի կը լինիմք: Ըսել է որ երբ ժամանակը գործածեմք 'ի մարդ եւ յ'ուսումն գիտութեանց, յ'արուեստից եւ յ'օգտակար կրթութիւնս, մերը կըլլայ. իսկ երբ թողումք որ օր աւուր ետեւէ անցնի, երթայ առանց բան մը ուսանելու կամ պատուարժան բան մը շահելու մերը չըլլար: Կը կորսնցնեմք ուրեմն ժամանակը վայելչապէս չգործածելով. եւ կամ անոր է ժամանակն որ օգտակարութեամբ կը գործածէ:

Հիմա, որդեակը իմ, դուք ալ հոգի, մարմին եւ ժամանակ ունիք ձեռունիդ, զոր բնութիւնը ձեզ պարգեւած է: Գիտե՞ք ասոնց որքան անզին բաներ ըլլալ: Գիտե՞ք որ մարմնոյն առողջութեանն ամէն բան կը զոհենք. հապա որչա՞փ առաւել զհոգին քաջառողջ, առաքինի ընելու համար մարմնոյն բոլոր ցանկութիւնները զոհ պէտք է ընել: Իսկ ժամանակը հարկաւոր է 'ի վայելք մարմնոյ եւ 'ի հանգիստ հոգւոյ, եւ ամէն բանէ աւելի պիտուական:

Ուրբէի: Մեծապէս շնորհակալ եմք ձեռնէ, կ'ազաչենք, շարունակեցէք խօսքերնիդ:

Հայր: Ըսի առաջ թէ խնայողութիւն կամ տնտեսութիւն ըսածնիս հարստութիւնն ըստ հարկին գործածենք է. հիմա քննենք մանրամասնաբար թէ ինչպէս պիտի պահենք ու գործածենք մարմինը, հոգին ու ժամանակն: Նախ խօսինք հոգւոյն վրայով: Հոգւոյն տնտեսութիւնն զհոգին անձիս, ընտանեացս ու բարեկամացս հարկաւոր եւ Աստուծոյ հաճելի գործոց մէջ միայն գործածելը կը հասկցուի:

Ուրբէի: Ի՞նչ են ձեզ եւ ընտանեաց եւ այլն հարկաւոր եղած բաները:

Հայր: Առաքինութիւնը, մարդասիրութիւնն, ազնուարարչութիւնն եւ այլն: Իրաւ է որ մանկութեանս ատեն անհոգութեամբ փոյթ չունեցայ ուսման, զուարճութիւնը նախապատիւ համարելով. բայց երբ խեղահաս եղայ սկսայ անձս տալ ընթերցման եւ գիտութեան. միտ կը դնէի գիտնոց խօսքերուն. կը ջանայի զինքս սիրցնել, պատուոյ ու գովութեան արժանանալ: Ամէն բանէ աւելի կ'աշխատէի բարեսիրտ, արդարադատ եւ համեստաբարոյ ըլլալ. չխաբել, չանիրաւել մէկը թէ խօսքով եւ թէ գործով. ուսուցանել, ուղղել զմոլորեալը. սէր, վստահութիւն եւ գովութուննալ ուրիշին վրայ. տալով բարի խորհուրդ թէ առանձինն եւ թէ հրապարակաւ, խոհեմութեամբ, անկեղծութեամբ եւ ողջմտութեամբ: Գործածել զիմացականութիւնն, զգիտութիւն եւ

զհանճարն: Կանոնաւոր բռնել հոգւոյն յօժարութիւնները կամ իլձերը. սիրելն, ատելը, զզուելը, կամիլն, յուսալն, ըղձալն եւ այլն. ինչպէս սիրել զբարին, ատել զչարն եւ փափաքիլ զովելի բաներու:

Ուրբէի: Սրբազան ուսմունք. իսկ ի՞նչ եղանակաւ կը պահուի հոգին առ Աստուած:

Հայր: Երկու եղանակաւ, առաջին. որքան որ հնար է, անդորր պահելով զայն եւ ոչ երբէք յուզեալ բարկութեամբ, նախանձու եւ ձաւկութեամբ: Երկրորդ՝ հսկել ամէն արթնութեամբ, որ այնպիսի գործ մը չգործենք, որ երկմտինք թէ արդեօք բարի է թէ չար:

Ուրբէի: Այսչափս կը բաւ՞ արդեօք:

Հայր: Կարծեմ թէ կը բաւէ. զի բարին ու ճշմարիտը միշտ պայծառ կը փայլի. իսկ բարի ու ճշմարիտ չեղած բանը միշտ չիօթ ու կասկածելի կերպարանք մ'ունի. եւ պէտք չէ կամիլ գործել զայն, այլ խոյս տալ իրրեւ ի խաւարէն: Մեր գործոց լըյսը, ճշմարտութիւնը մեր բարութիւնն է, որ կը ձկտի, կը ծաւալի մեր բարի գործոցը, բարի համբաւոյն ու բարի անուանը հետ: Զ'կայ այնքան աղօտ ու խաւարային բան մը մարդուս կենացը մէջ, որքան չարագործութիւնն, անբանաւորութիւնն ու վատտանութիւնն, եւ ոչինչ այնքան հաճելի, որքան առաքինութիւնը, բարութիւնն եւ համեստութիւնն:

Ուրբէի: Այսօր կ'իմանանք ձեռնէ, ոչ միայն տնտեսութեան, այլ եւ քաղաքավար կերպով ապ

ապրելուն ինչ ըլլալն . կամ ըլլալ ուսումնասէր , առաքինասէր , ընել այնպիսի գործեր որ կասկածելի կամ երկրայելի չեն . եւ կ'ազաչենք որ մարմնոյն վերաբերեալ տնտեսութեան վրայ ճառէք :

Հայր : Մարմնոյն տնտեսութիւնը ճիշտ հոգւոյն տնտեսութեանը կը նմանի . կամ գործածել զայն եղանակաւ , պարկեշտութիամբ ու համեստութեամբ . պահպանել զայն որքան որ հնար է , ողջ առողջ եւ գեղեցիկ , պահել զայն մաքուր եւ սուրբ . եւ գործածել ձեռքն , ստքը , լեզուն եւ միւս անդամներն , ինչպէս խելքն ու միտքն 'ի գործս պատուականս եւ յ'օգուտ ընտանեաց եւ անձին :

Որդի : Մեծապէս շնորհակալ եմք ձեզ որ ձեր խրատուցը համեմատ մեզ օրինակ ալ կը հանդիսանաք : Արդ շնորհք ըրէք ըսելու թէ ի՞նչ բան օգտակար է առողջութեան : Որովհետեւ ձեր հասակակցացը մէջ ձեռնէ առոյգ , ձեռնէ քաջառողջ եւ բարեւտեա մէկը չենք տեսներ , զի ձեր ձայնը , լսողութիւնն ու տեսութիւնը լաւ վիճակի մէջ է . ջիւղերնիդ կորովի , անդամներնիդ ազատ եւ առողջ , որ այնքան հազուադիւտ բան է ձեր հասակին մէջ :

Հայր : Գոհութիւն Աստուծոյ , ողջ առողջ եմ , թէ եւ առջի առողջութիւնս չունիմ . բայց այս հասակիս մէջ առողջութենէ աւելի խելք ու խոհմտութիւն պէտք է ինձ . եւ հիմա վայելած առողջութիւնս բոլորովին պարտաւոր եմ ողջախոհութեան երկտասարդական հասակիս մէջ :

Որդի : Թանկագին է առողջութիւնն . եւ ի՞նչպէս կրնանք զայն պահել :

Հայր : Չափաւոր ու զուարճալի կրթութիւնս ներով . կրթութիւնը կամ շարժումը շատ օգտակար է 'ի պահպանութիւն կենաց . ջերմութիւն եւ կորովութիւն կը մատակարարէ մարմնոյն . կը բառնայ չախուս եւ վնասակար հիւթերը , կը կազդուրէ ջիւղերը :

Սովորաւի համար կը պատմեն թէ տանը մէջ շատ անգամ կը պարէր ու կը ցատկէր :

Որդի : Ի՞նչ բան օգտակար է ասկէ ետեւ :

Հայր : Պարկեշտութիւնն , զգաստութիւնն ու զուարճութիւնը կենսական պայմանքն են քաջառողջութեան :

Որդի : Եթէ կրթութիւն կամ շարժումը չըլլայ , ի՞նչ ընելու է ան ատեն :

Հայր : Երբէմն կը պատահի որ պատեհ չենք ունենար . ան ատեն պէտք է մեծ զգուշութիւն ընենք կերածնուս եւ խամսնուս . դժուարամարս կերակուրներէ կասկեք եւ աւելի չափաւոր ըլլալք .

Որդի : Կը հասկընանք որ կրթութիւնը կամ շարժումն , ուտելեաց եւ ըմպելեաց զգուշութիւնը , բարեխառնութիւնն ու վնասակար բաներէ կասկիւր կը պահեն առողջութիւնն . այնպէս չէ՞ :

Հայր : Եւ ոչ միայն առողջութիւնն այլ եւ գեղեցկութիւնը , զի առողջութեան հոգ տանողը կը պահպանէ նաեւ իր ոյժը , դիմաց դոյնն ու զուարթութիւնը : Մաքուր արիւնն ու կորովութիւնն արդիւնք են զգաստութեան :

Ուրիշ: Մարմնոյն ու հոգւոյն տնտեսութիւնը փոքր ի շատէ հասլընալով. շնորհք ընէք ժամաօնակինն ալ մեզ ճանչցնել:

Հայ: Արդէն ձեզ յիշեցի թէ տնտեսութիւնը բան մը լաւ գործածելն եւ ոչ թէ պահելն է: Զանք ընելու է ուրէմն լաւ գործածել ժամանակը, կամ ՚ի գովելի կրթութիւնս, յ'ուսումն գիտութեանց եւ ոչ յ'անառակութեան. միտ դնել անցեալ եւ յիշատակաց արժանի գործոց եւ անցից. զարգարել յիշողութիւնն օգտաւետ ծանօթութիւններով եւ ընտիր իմաստներով. ըլլալ քաղաքավար, ազնուարարոյ եւ բարեսիրտ. ստանալ զիւրութիւն կամ ճարտարութիւն. ՚ի խօսս եւ ուղիղ դատումն յ'իրս աշխարհի. ծուլութեամբ կամ անգործութեամբ, քնով չվատնել զայն, այլ միշտ գործով մը զրազիլ: Եւ գործերը չփութէ ազատ պահելու համար հարկ է որ առաւօտուն անկողնէ ելած ատեն մարդ իր բոլոր ընելիքը լաւ մտածելով կարգի դնէ: Իմաստունք կըսեն թէ ժիր մարդն երբէք չչտապէր: Եւ երանի, զի անփոյթ կամ ծոյլ անձինք ժամանակը կորսնցնելով կ'ստիպուին զիւրաւ կատարելիքնին մեծ ճգամը ու դժուարութիւնով գլուխ տանիլ: Ժամանակին բան մը առնելով, անշուշտ մեծ դժուարութիւն կը կրեն վերջը գտնելու:

Եւ ինչպէս որ առաւօտուն գործերը կարգադրելը, նոյնպէս ալ երեկոյին բոլոր աւուր գործերն յիշելն եւ անոնց վրայ քննութիւն ընելը խիստ օգտակար կրնայ ըլլալ: Եւ եթէ անանկ

պահութիւն մը գործեր ես, զոր կրնաս հիմայ դարմանել. անմիջապէս ձեռնիգործ եղիր, զի լաւ եւս է անքուն մնալ քան թէ պատեհութիւնը կորսնցնել: Քնոյ, կերակրոյ պակասն երկրորդ օրը կրնայ լեցուիլ. իսկ ժամանակինն ոչ երբէք:

Ծուլութեան չափ անպիտան գործերէ ալ խոյս տալով, միշտ անանկ գործոց հետեւելու եւ զրազելու ենք որ միանգամայն շահ գործին թէ հոգւոյն, թէ մարմնոյն եւ թէ տնտես: Անանկ գործոց՝ որ սլափու ու փոփոք ըլլան մեր ընտանեացն ու անձին: Այսպէս ընելովն, կամ մեր կարողութեանը չափ հոգին, մարմինն ու ժամանակը լաւ գործածելովն, պարսաւելի չըլլալն զատ, խղճերնիս ալ զմեզ չդատապարտէր: Հարստութիւնը, փարթամութիւնը միշտ մերը չեն, անկայուն բաղդն՝ զմեզ աղքատութեան եւ թշուառութեան մէջ կը ձգէ շատ անգամ: Հայրերն անգաւակ կը թողու, անբաւ հարստութիւններն յետին աղքատութեան կը հաւասարցնէ, անունն անգամ բնաջինջ կընէ աշխարհիս երեսէն:

Ուրիշ: Բազդին պարգեւացն ալ տնտեսութիւն ընելու է, ինչպէս են ընտանիքը, հարստութիւնը պատիւն ու խոհեմութիւնը:

Հայ: Գործածութեամբ մերն եղած բանին համար տնտեսութիւն չընելը մեծ յիմարութիւն է. միայն թէ ըստ տանց Տերինդեայ լատին երգիծաբանին. յաջողութեան վեջ յախորդութեանը հասնելու չէ, նման ճանապարհորդին, որ տանը մօտեցած ատեն կ'սկսի կասկածել թէ գուցէ զա-

ւակացը կամ կնոջը դժբաղդութիւն մը պատահած ըլլայ, եւ կերպով մը չարեացը դարման կը մտածէ:

Նախատեսնուածներն այնքան չեն վնասեր: Մանաւանդ որ եթէ նախատեսած ճախորդութիւնդ չպատահի, մեծագոյն դուրձութիւն մը կ'գգաս:

Այս ընթացքը պէտք է բռնենք յաջողութեան եւ բարօրութեան ատեն, մանաւանդ երբ բաղդն սկսի իր դեմքը մէկ քիչ խոփուցնել:

Որդի: Բաղդին պարզեւացն ո՞րն ամենէն սիրելի է ձեզ:

Հայր: Ընտանիքը, բայց ասիկա պէտ ընելու համար հարստութեան եւ բարեկամաց կը կարօտինք: Բարեկամաց արժանանալու համար, առաքելի ու պատուաւոր ըլլալու ենք: Եւ առաքելի ըլլալու չափ ի՞նչ զիւրին բան կայ մեր կարողութեանը մէջ: Ո՞վ չկրնար ըլլալ, եթէ ոչ չուզողն, յիմարն, որ աշխարհիս անկայուն բաները քան զառաքինութիւնը նախապատիւ կը համարի:

Որդի: Ընտանիք ըսելով ի՞նչ կ'իմանաք:

Հայր: Զաւակներս, կ'ինս, ծառայքս ու աղախինքս:

Որդի: Եւ ի՞նչ տեսակ տնտեսութիւն գործածելու է ասոնց նկատմամբ:

Հայր: Ճիշտ ի՞նչ տնտեսութիւն որ քո անձիդ համար կը գործածես, կամ օգտակար ու պատուաւոր գործովք զանոնք զբաղեցնել, առողջ ու զուարթ պահել եւ հոգ տանիլ, որ ժամանակը չ'վատենն: Ամէն անձ իրեն յատուկ գործն ունե-

նայ. տիկինը կառավարէ կամ խնամէ տղոցն եւ հսկէ ստացուածոց ու ծախուց վրայ. մէկ ծառայով կատարուելիք գործն երկուքի չյանձնուի, եւ երկուքի ընելիքը մէկուն կամ անպիտանի մը առջեւն չ'դրուի: զի մէկ հոգւով կատարուելիք գործն երկուքի յանձնելով, անշուշտ մէկը դատարկ պիտի մնայ, եւ երկու հոգւով տեսնելիք գործդ բոլորովին մէկուն վրայ ձգելովք գոհունակութիւն չես կրնար ակնկալել:

Գործոց բաժանումն ալ շատ օգտակար բան է. եւ ամէն մարդ իրեն յարմար եղած գործը լաւես կը կատարէ:

Որդի: Բան մը գնած ատենդ միայն հարկաւոր եղածին չափ կ'առնե՞ս թէ աւելի:

Հայր: Թերեւս մէկ քիչ աւելի, եթէ գնածս շուտ ապականելիք, կտրուելիք կամ կորսուելիք բան մը չէ, զոր կամ կը պահեմ կամ թէ բարեկամի մը կը մատուցանեմ: Իսկ ամենէն կարեւոր բանն ուշադիր ըլլալն է որ ընտանեաց պիտոյիցը մէջ բանի մը պակասութիւն չգգացուի:

Որդի: Ի՞նչ կամ որո՞նք են ընտանեաց պիտոյքը:

Հայր: Ընտանեաց պիտոյքը խիստ շատ են, եւ բաղդին ներածին չափ միայն կրնամք լեցնել:

Որդի: Որո՞նք են ամենէն կարեւորն ու հնաբաւորը:

Հայր: Տուն մը, սնունդ, հագուստ եւ դատարարականութիւն. բայց ամենէն հարկաւորն այս վերջինն է, կամ՝ ներշնչել տղոց սիրտը սէր յու-

սունն եւ յ'առաքինութիւն. վարժել զանոնք 'ի հնազանդութիւն, զի ուր ակնածութիւնը կը պակսի, հոն օրէ օր կ'աճի մոլութիւնը: Շատ անգամ տեսնուած է որ ազնուաբարոյ, զգաստ ու ժիր պատանիները ծնողաց անհոգութենէն վերջապէս բոլոր այս գեղեցիկ ունակութիւնները կամ յօժարութիւնները կորուսեր են:

Հայր մը տունը հացով լեցնելով իր պարտաւորութիւնները կատարած չըլլար, այլ պարտի հսկել զաւակացը վրայ: Դիտել անոնց ընկերքը, քննել վարքերնին թէ դուստն և թէ ներսը, չարութենէ զուսպ պահել. զանոնք մեղմ բայց ազդու խօսքերով քան թէ բարկութեամբ. իբր հայր եւ ոչ իբր բռնաւոր վարուելով հետերնին: Այնպէս ընթացք մը բռնել, որ զուկներն երբէք չհեռանան իրենց պարտաւորութենէն: Դովելի գործոց համար վառելով սրտերնին, նախատեսել որ ամենեւին վտանգ մը չպատահի իրենց: Նշմարել մոլութեան վատանդունութիւնն եւ զուսպ պահել զանոնք չափազանց ազատութենէ:

Որքէ: Ենթադրենք թէ մենք արդէն մեծ ընտանիք մը կը կազմենք. ծախքերնիս շատ են եւ կը փափաքինք ձեզ նման խնայող, պարկեշտ, համեստ ու զգաստ ըլլալ, փառաւոր տան մէջ բնակիլ եւ այլն. ի՞նչ ընթացք պիտի բռնենք:

Հայր: Ժամանակն, յաջողութիւնը կամ ձախորդութիւնը գիտէ: Միշտ խոյս տալու ենք անգործութենէ, դատարկապորտութենէ, անհոգութենէ եւ չափազանց ցանկութենէ, լինելով ան-

գորրամիտ, զգաստ, ժիր, մարդասէր, բարեւիրտ, ատելով ագրասութիւնը, մոլութիւնը, գոռոզութիւնն եւ հպարտութիւնն: Այս կերպով ամէնուն սիրելի կըլլայ մարդ: Զի կը դադրի նախանձն ու կը դադրի չուքը կամ փառասիրութիւնը, կը նուազի ատելութիւնն, ուր գոռոզութիւնը չաճիր, կը չիջանի թշնամութիւնն, ուր տհաճութիւն չկայ:

Որքէ: Ենթադրենք ընէք մեզ հասկցնէք թէ ի՞նչպէս կառավարելու կամ թէ գործածելու ենք հարստութիւնը. կամ ուրիշ խօսքով, եթէ դուք մեր տեղն ըլլաք ի՞նչ կ'ընէք:

Հայր: Եթէ ես ձեր հասակն ըլլամ. շատ բաներ կ'ընեմ: Կը ջանամ նախ կարգաւորեալ տուն մը ունենալ. որպէս զի ամէն եղանակի եւ պարագայի մէջ հանգիստ ընելով, չ'ստեղծուին տեղափոխութիւն ընել: Զի տեղափոխութիւնը մեծ ծախքեր ու անհանգստութիւններ կը պատճառէ: Շատ բան կը կորսուի: Կը կորսի, կ'ապականի, եւ այս փութները մինչեւ որ լեցուին բաւական ատեն անցնելով, չփոխը չ'պակսիր գլխէդ:

Ստանալիք տանդ տեղը քաջամեղեղ օդ մը ունենալու է. որովհետեւ մանկական տիպ շատ փնտաստար է վատառողջ օդը: Մեծ հոգածութեան սրժանի է առողջութիւնը, զի քաջառողջ մարդուն միշտ դիւրին է ապրուստը ձարել. իսկ հիւանդը կամ վատառողջն երբէք չ'կրնար հարուստ համարուիլ:

Որքէ: Ի՞նչ բան մարդու քաջառողջութիւնը կը նպաստէ:

Հայր: Ինչպէս որ ըսի քաջամուռնդ օդն ու քաջառողջ կերակուրներն եւ մանաւանդ մաքուր ջուրն:

Որդի+: Իսկ բնակարանի նկատմամբ հատ մը ծախու առնելը լա՞ն է թէ վարձելը:

Հայր: Յնչուչո ծախու առնելը, միայն թէ բաւական ընդարձակ, բարեչէն ու կանոնաւոր ըլլայ. կամ նստելու, պառկելու սենեակները հոգէն վեր ըլլան. լուսանցքը մեծկակ, սրմերը կերով բռնած եւ առիքը բարձր, որպէսզի լաւ օդ բանի: Ան ատեն ընտանիքդ ալ հանգիստ կ'ընէ. եւ եթէ հիւր մը գայ, շնորհակցելու ահա կ'ունենաս:

Որդի+: Ի՞նչպիսի տեղ առնելու է տունը:

Հայր: Այնպիսի տեղ մը ուր օդը քաջառողջ, փողոցը բանուկ եւ դրացիքը բարեկիրթ են. որպէսզի ընտանիքդ կարենայ հետերնին տեսնուիլ: Եւ առաջուրնէ հարցնելու փնտռելու է թէ հոն բնակողները հիւանդոտ էին թէ ոչ:

Որդի+: Տունն առնելէ ետեւ ի՞նչ կարգադրուած թիւն ընելու է ընտանեաց մէջ:

Հայր: Ամենեւին բաժանում չըլլայ. կամ ամէնքն ալ միեւնոյն սեղանը նստին, զի անատեն միեւնոյն կրակը, միեւնոյն ճրագն ամենուն ալ կը բաւէ. մանաւանդ որ բաժանումը համարձակութիւն կուտայ օտարին: Միաբանած ընտանիքը միշտ ակնածելի ու գովելի է աշխարհիս մէջ. ընտանեաց զըւթն ան ատեն եւս առաւել կը համբաւի: Ընտանեաց օգուտն ու պատիւը նախապատիւ բռնելու է անձնակօն օգտէ. եւ կընկնի

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0151735

